

2. Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования / Н.В. Кузьмина. – Л., 1982. – 172 с.; 3. Образцов П.И. Методы и методология психолого-педагогического исследования / П.И. Образцов. – СПб.: Питер, 2004. – 265 с.; 4. Сидоренко В.К. Основы научных исследований / В.К. Сидоренко, П.В. Дмитренко. – Навчальний посібник для вищих педагогічних закладів освіти. – К.: РННЦ «ДНІТ», 2000. – 260 с.

Т.О. Бутенко

**ЦІЛІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ
З ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ**

У статті автор описує підготовку та організацію проведення педагогічного експерименту з формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів. також у статті наведені результати констатувального експерименту та визначено необхідність проведення цілеспрямованої підготовки майбутніх інженерів до професійного спілкування.

Т.А. Бутенко

**ЦЕЛИ И ОРГАНИЗАЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЭКСПЕРИМЕНТА
ПО ФОРМИРОВАНИЮ КОМУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ**

В статье автор описывает подготовку и организацию проведения педагогического эксперимента по формированию коммуникативной компетентности будущих инженеров. Также в статье приведены результаты констатирующего эксперимента и определена необходимость проведения целенаправленной подготовки будущих инженеров к профессиональному общению.

T. Butenko

**AIMS AND ORGANIZATION OF PEDAGOGICAL EXPERIMENT
ON FORMING OF COMMUNICATIVE COMPETENCE
FUTURE ENGINEERS**

In the article an author describes preparation and organization of leadthrough of pedagogical experiment on forming of communicative competence of future engineers. Also in the article the results of establishing experiment are resulted and the necessity of leadthrough of purposeful preparation of future engineers is certain to professional intercourse.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2010

УДК 378

*Дараган О.В.
м. Харків, Україна*

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО
ЗАКЛАДУ**

У сучасних умовах проблема формування індивідуального стилю педагогічної діяльності в процесі становлення викладача ВНЗ має важливе значення. Її актуальність обумовлена тим, що робота викладача щодо навчання і виховання у ВНЗ здійснюється на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка передбачає насамперед наявність доцільного стилю педагогічної діяльності. Саме індивідуальний стиль педагогічної діяльності викладача безпосередньо впливає на якість підготовки фахівців. Аналіз літературних джерел свідчить, що основними напрямками педагогічних досліджень проблеми формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача стали дослідження педагогічної майстерності, професійної культури, професійної компетентності, особливостей педагогічної взаємодії, становлення викладача-початківця ВНЗ. Проте проблему формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВНЗ як складової характеристики праці викладача, що обумовлена педагогічно важливими якостями особистості та вимогами до освітнього процесу ВНЗ, на сьогодні досліджено недостатньо.

Незважаючи на фрагментарність дослідження питань формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВНЗ, у науці вже склалося декілька підходів до розуміння сутності, структури і функцій стилю діяльності людини в цілому. Вивчення проблем індивідуальності людини і стилю діяльності започаткувалося ще в античні часи в рамках античної філософії (Левкіпп, Демокрит, Главкон, Аристотель). У період Середньовіччя й епохи Відродження ця проблематика цікавила багатьох відомих мислителів, зокрема Р. Веронського, Ф. Петрарку, Н. Кузанського, П. Абеляра. Пізніше, у XVIII - XIX ст., питання стилю діяльності людини розглядалися на загальнофілософському рівні, насамперед у працях І. Канта, І. Фіхте, А. Фейєрбаха. Представники американської і західноєвропейської психолого-педагогічних шкіл Дж. Дьюї, А. Біне, Ф. Берк, Дж. Ван Сикль, Е. Паркхерст, І. Ф. Гербарт пов'язали проблематику стилю з педагогічною діяльністю. Вони конкретизували уявлення про індивідуальність особистості та стилі діяльності людини.

Найбільша ж кількість досліджень щодо зазначеної теми було здійснено в другій половині XX століття. Основну увагу дослідників було спрямовано на вивчення окремих компонентів, що характеризують стиль педагогічної діяльності. На сьогодні більшість педагогічних і психологічних досліджень стилю педагогічної діяльності ґрунтуються на теоретичних положеннях Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, П. Я. Гальперіна, С. Л. Рубінштейна, Б. Г. Ананьєва, Є. А. Климова, В. С. Мерліна, Н. В. Кузьміної, З. Ф. Єсарєвої.

Проте, ці підходи до дослідження стилю педагогічної діяльності через свою фрагментарність не дають цілісного і систематизованого уявлення про педагогічні основи даної проблеми.

Тому мета нашого дослідження полягає у виявленні, обґрунтуванні та перевірці психолого-педагогічних умов формування індивідуального стилю педагогічної діяльності в процесі становлення викладача вищого навчального закладу.

Відкритим залишається питання і про формування індивідуального стилю педагогічної діяльності молодого викладача, оскільки практика показує, що цей процес

здебільшого має внутрішньо-психологічну детермінацію, є спонтанним, відбувається без уваги суб'єктів цієї діяльності. Це негативно позначається на розвитку професійно важливих особистісних якостей педагога й пов'язаних з ними характеристик діяльності в цілому.

Як показує практика, формування індивідуального стилю педагогічної діяльності в процесі становлення викладача ВНЗ є процесом досить складним і суперечливим. Зокрема, викладачі-початківці мають різні професійні, методичні, психологічні, побутові та інші труднощі.

Логіка наукового дослідження вимагає при вивченні будь-якого явища опиратися на попередній історичний досвід. Аналіз історії вивчення проблеми дозволяє виявити й уточнити сутнісні та змістові характеристики того чи іншого явища, виділити в ньому головне, зіставити його стан у минулому і сьогоденні, використати все те цінне, що зробили попередні покоління вчених, з урахуванням нових історичних умов. Історико-педагогічний підхід дозволяє також систематизувати категоріальний апарат у рамках певної проблеми.

На нашу думку історію дослідження проблеми стилю діяльності можна поділити на чотири періоди. Першими погляди на проблему індивідуальних особливостей поведінки людини висловили ще філософи античності. Подальший розвиток уявлень про стиль діяльності припадає на епоху Середньовіччя та Відродження. Значно поживилося вивчення проблеми стилю педагогічної діяльності XVII-у першій половині XIX ст., що було обумовлено активним розвитком суспільних наук у Європі. Найбільш предметно і детально стиль діяльності людини почали вивчати в XX столітті саме в системі психолого-педагогічних наук.

Узагальнивши погляди античних вчених на проблему стилю, науковці сформулювали такі узагальнюючі положення:

Мета людини – це якісна визначеність у мисленні і діях, що забезпечує ступінь відповідності та співвідношення цілей діяльності і засобів їх досягнення, зміст і форми прояву активності ;

Для розвитку доцільного стилю діяльності людини необхідно застосовувати педагогічні засоби, за допомогою яких формуються базові знання, навички й уміння, соціально-психологічні установки, звички [4];

Стиль діяльності людини формується шляхом пошуку методів і форм переходу від емоційної оцінки дійсності до раціонального пізнання середовища, умов діяльності, подолання протиріч при визначенні та досягненні цілей [1].

У період Середньовіччя та Відродження погляди вчених на стиль діяльності людини порівняно з ідеями античних філософів не зазнали принципових змін. Дещо змінилися уявлення про характеристики стилю, залежно від індивідуально-особистісних особливостей людини, обґрунтуванням якого займалися П. Абеляр, Р. Веронський, Н. Кузанський, Ф. Петрарка. Ці вчені розглядали індивідуальність як вищий рівень розвитку особистості [4; 6].

Період вивчення проблеми з другої половини XIX століття до нашого часу характеризується стрімким розвитком ряду соціальних і суспільних наук, зокрема педагогіки та психології. Проведений нами аналіз літератури показав, що в цей час наукові уявлення про стиль діяльності, у тому числі і педагогічної, розвивалися досить динамічно.

«Стиль» як спеціальне поняття ввів у зарубіжну психологічну науку А. Адлер. Він позначив ним сукупність індивідуальних рис, особливостей поведінки, динаміки

життєвих цілей людини, які сприяють маскуванню і компенсації її індивідуальних дефектів та подоланню комплексу неповноцінності. Оскільки вчений стояв на психоаналітичних позиціях, він вважав, що стиль складається стихійно, як наслідок взаємодії індивідуальних особливостей людини та умов її життя. У свою чергу, К. Юнг вважав, що стиль діяльності також виявляється і формується несвідомо, але основною рушійною силою його формування є ступінь інтровертованості – екстравертованості особистості. На основі психоаналітичного підходу розвинулася теорія стилів життя. Ними позначають стилі поведінки, спілкування та активності, що пов'язані з загальною концепцією життєвого шляху особистості. Цей напрямок сформувався ще на початку ХХ століття, потім, у 30-і роки, у ньому працювали Ш. Бюллер, М. Вебер, Т. Верлен, П. Жане та В. Уорнер. Основна їх ідея полягає в тому, що стиль життя людей необхідно пов'язувати з їхньою приналежністю до тієї чи іншої соціальної верстви та залученістю до певного виду трудової діяльності. Під впливом цих факторів формується своєрідна манера одягатися, спілкуватися, проводити вільний час і т.п. Функція стилю життя полягає в збереженні бар'єрів між соціальними прошарками та підтримці стійкої рівноваги в суспільстві [1].

Аналіз літератури свідчить, що більшість зарубіжних вчених вважали формування стилю діяльності людини процесом стихійним, рушійною силою якого є ті чи інші реакції людини на зміну умов зовнішнього і соціального середовища. Постійне повторення таких реакцій, на думку вчених, формує певні стійкі звички, що і обумовлюють індивідуальні особливості діяльності людини, які інші люди вже сприймають як стиль. Таке пояснення формування стилю давали як представники психоаналітичного напрямку, так і біхевіаристи. Представники зарубіжної наукової школи вважали, що стиль діяльності викладача формується на основі індивідуально-типових якостей особистості. Всі зазначені варіанти класифікацій мають спільну рису – вони характеризують стиль педагогічної діяльності через опис його виражених особливостей, а це те, що не дозволяє розкрити суть процесу його формування.

Ретроспективний аналіз наукової літератури дає підстави вважати першим дослідником, який використав поняття «стиль» у сучасній психолого-педагогічній науці Ю. А. Самаріна . У своїх дослідженнях він обґрунтував опосередковану роль стилю діяльності в розвитку здібностей людини. Дещо в схожому значенні використовував поняття «стиль» у своїх дослідженнях Д. Л. Ошанін, який вивчав професійну діяльність робітників . Але в дослідженнях цих авторів відсутнє питання про процес формування стилю.

Важливе значення для дослідження проблеми стилю мали ідеї Л. С. Виготського, А. М. Леонтьєва, П. Я. Гальперіна, Б. М. Теплова та ін. Вчені стверджували, що:

- є стійкі, суттєві для успішності якості, які не сформовані ззовні, а обумовлені типологічними властивостями нервової системи;
- адаптація людини до діяльності, що передбачає використання педагогічних засобів, може бути різною за способами, але рівноцінною за кінцевим результатом;
- людина має широкі можливості для компенсаторного розвитку недостатньо виражених здібностей, тобто заміщення однієї якості іншою;
- формування якостей особистості та стильових особливостей її діяльності можливе тільки за умови комплексного врахування внутрішніх і зовнішніх факторів розвитку особистості [2].

Необхідно зазначити, що розвиток наукових уявлень радянських вчених про стиль діяльності мав чітко виражений періодичний характер. Так, наприклад, до почат-

ку 1960-х років ХХ століття домінував типологічний підхід. Яскравим прикладом цього може бути типологія складу особистості та особливостей діяльності викладачів, яку запропонував Е. Г. Костяшкін. Він, зокрема, виділяв чотири стилі педагогічної діяльності:

- інтелектуальний, що характеризується схильністю до науково-аналітичної діяльності;
- вольовий, що відрізняється авторитарністю, підвищеною вимогливістю до себе, чіткістю та організованістю в роботі, тобто якостями, які формуються на основі вольових якостей особистості;
- емоційний, для якого характерні висока емоційність, чуйне реагування на зміни внутрішнього стану учнів;
- організаторський тип, який має окремі властивості інших типів і тому є найбільш універсальним [11, с. 4].

Наступний етап досліджень стилю діяльності (середина 60-80 рр.ХХ століття) характеризувався емпіричним підходом до вивчення проблеми. Його особливістю є зростання кількості наукових досліджень. Аналіз цього періоду дозволяє зробити висновки про те, що у цей час було здійснено:

- інтеграцію концепцій В. С. Мерліна та Е. А. Клімова в емпірично сформовану класифікацію видів діяльності та систему виділених професійно важливих якостей фахівців, у тому числі й викладачів;
- активне впровадження в дослідницьку роботу психологів і педагогів багатомірних методів математичної статистики для виділення, обґрунтування і описання стилю діяльності;
- використання емпіричних і теоретичних результатів досліджень для вивчення стилю в різних видах діяльності з гранично високими вимогами до професіоналізму виконавців, що особливо є актуальним для винятково важливої в соціальному плані роботи викладачів.

Третій етап розвитку досліджень проблеми стилю діяльності (з початку 80-х років ХХ століття) відрізняється природничо-науковим підходом до проблеми. У цей час помітною стала тенденція до інтеграції знань про стиль діяльності та його детермінанти. На цьому етапі становлення вітчизняної концепції стилю переважала гуманістична спрямованість, що визначалася діалектичним характером вивчення професійної адаптації людей. У процесі досліджень було встановлено, що різні стилі розрізняються лише типом адаптації індивіда до діяльності. Характерною рисою цього етапу є інтеграція зарубіжних концепцій когнітивного стилю і теоретичних положень вітчизняної психолого-педагогічної науки.

На думку І. А. Зязюна, стиль – це усталена система способів та прийомів, які використовує вчитель у педагогічній взаємодії. Вона залежить від особистісних якостей педагога і параметрів педагогічної ситуації [5]. В основі стилю діяльності вчителя – його загальне ставлення до дітей і професійно-педагогічної діяльності в цілому. Воно може бути активно-позитивним, пасивно-позитивним, ситуативно-негативним, стійким-негативним. Якщо у педагога стабільно активне позитивне ставлення до дітей, він виявляє ділову реакцію на діяльність учнів, допомагає у важку хвилину, відчуває потребу у інноваційному підході до власної діяльності. Тут вимогливість у поєднанні із зацікавленістю в учнях викликає довіру. Пасивно-позитивне ставлення вчителя визначається вимогливістю та суто діловими стосунками. Звідси - сухий, офіційний тон, брак емоційного забарвлення взаємин, що гальмує творчий розвиток вихованців. Негативне ставлення до дітей створює ґрунт для виникнення недовіря, замкненості [5, с. 31-32]

У педагогіці вищої школи традиційним стало вивчення проблеми формування окремих складових стилю діяльності викладача ВНЗ зокрема педагогічної майстерності, педагогічної техніки, педагогічної культури та етики викладача, проблеми становлення педагога-початківця ВНЗ. Ці питання вивчаються щодо формування у викладача педагогічно доцільних якостей особистості, які визначають характеристики стилю діяльності. Інші дослідження стосуються удосконалення умов діяльності викладача, що також сприяє розвитку ефективного стилю його праці [4; 9].

Значна увага формуванню стилю діяльності педагога приділялась також при дослідженні питань педагогічної творчості. Вчені обґрунтували сутність творчого стилю педагогічної діяльності викладача, визначивши його як стійку єдність способів та засобів діяльності, що забезпечують її творчий характер. Було визначено також ознаки, що дозволяють охарактеризувати стиль діяльності педагога як творчий, проаналізовано особливості педагогічної взаємодії в умовах демонстрації викладачем творчого стилю педагогічної діяльності. Дослідники запропонували, зокрема, варіанти формування творчого стилю, зробили порівняльний аналіз інших стилів, дали практичні рекомендації для викладачів-початківців, що дозволяють розвивати творчий стиль педагогічної діяльності [3; 9; 10; 1; 2].

Таким чином, аналіз літератури показав, що дослідження, проведені вченими вищої школи, дозволили вирішити ряд питань, пов'язаних з формуванням стилю педагогічної діяльності викладача-початківця ВНЗ на досить високому науковому рівні. Проте спеціального педагогічного дослідження процесу формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВНЗ не проводилось. Наукові дослідження про сутність, структуру, функціонування, фактори цього процесу є багато в чому незавершеними та фрагментарними.

Результати історико-педагогічного аналізу поглядів про стиль педагогічної діяльності та його формування у викладачів ВНЗ дозволяють зробити такі висновки:

1. Розуміння сутності, структури і природи стилю педагогічної діяльності залежить від наукового підходу, у руслі якого проводиться дослідження.
2. Тривалий час основну увагу при вивченні проблеми стилю вчені звертали на типологізацію стилів діяльності викладачів за різними критеріями, визначення яких залежало від завдань, які ставив перед собою дослідник.
3. На сучасному етапі в психолого-педагогічній науці склалася досить струнка система знань про стиль педагогічної діяльності, але процес його формування у викладачів ВНЗ недостатньо досліджено.
4. У вітчизняній науці розроблено й успішно застосовують систему наукових поглядів щодо стилю педагогічної діяльності. Вона може бути науково-теоретичною основою для дослідження формування стилю діяльності викладача ВНЗ.

Для обґрунтування сутності, змісту, структури, факторів і закономірностей процесу формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВНЗ необхідно було визначити природу стилю, його місце в структурі педагогічної діяльності.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що найбільш глибоко категорію «діяльність», розроблено у вітчизняній психолого-педагогічній науці, де склалася два основних підходи до її розуміння. Фундаментальні роботи щодо дослідження стилю свідчать, що вирішити виявлене протиріччя можна через врахування в структурі діяльності системи соціальних відносин, оскільки стиль проявляється в процесі соціальної взаємодії людей (рис. 1).

Рис. 1 - Психологічна структура діяльності (за О.С. Анисимовим)

За такого підходу враховуються індивідуальні властивості суб'єкта, інтереси, морально-вольові якості, професійна майстерність та індивідуальність у цілому, тобто ті фактори, що безпосередньо впливають на мотиви діяльності, цілі та дії [10]. Це також дає можливість визначити умови появи та розвитку стилю діяльності.

Теоретичний аналіз проблеми показав, що основною передумовою для об'єктивного існування стилю є зона невизначеності діяльності – характеристика, яка відображає варіативність часток і проміжних цілей, операцій і рухів в однозначно детермінованих межах. Стосовно предмету нашого дослідження це означає, що, незважаючи на досить повну регламентацію навчального процесу ВНЗ керівними документами, викладач виконує свої обов'язки з опорою на власні звички, переконання, особливості функціонування психіки та інші індивідуальні риси характеру. При цьому він завжди бере участь у спільній діяльності, через що змушений корегувати свої дії для узгодження їх з особливостями інших людей.

Аналіз літературних джерел з проблеми дослідження показав, що у вітчизняній педагогіці структуру педагогічної діяльності традиційно визначають через опис компонентів праці викладача. За такого підходу до розуміння педагогічної діяльності на сьогодні не повністю досліджено особливості діяльності викладача, хоча основним аспектам цієї проблеми присвячено роботи А. В. Барабанщикова, В. І. Вдовюка, В. П. Давидова, О. М. Короткова, М. А. Ляміна, Л. Н. Уварова. Відповідно до умов вищого навчального закладу педагогічну діяльність викладача вищого навчального закладу визначено як діяльність його щодо навчання і виховання студентів, яку характеризують соціально-педагогічний, нормативно-змістовний та функціонально-психологічний аспекти [2; 3; 4; 10].

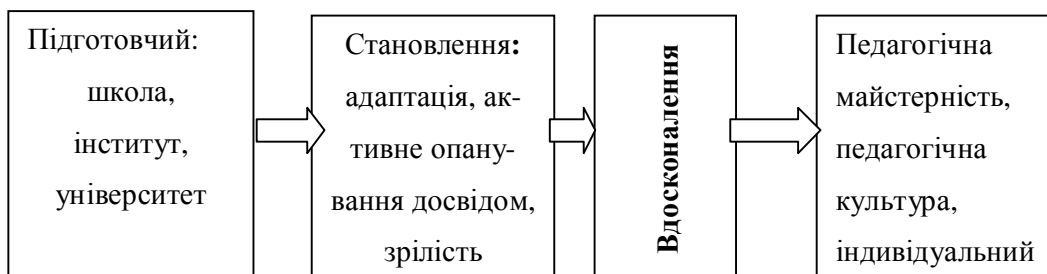

Рис.2. Етапи професійного становлення викладача ВНЗ.

Формування у викладачів зазначених якостей відбувається в процесі професійного становлення. Процес становлення викладача ВНЗ проходить поетапно (рис.2). Одним з показників його успішності є досягнення певного рівня педагогічної майстерності та розвиток педагогічної культури, що дозволяє сформувати педагогічно доцільний стиль професійної діяльності, притаманний тільки конкретному педагогу [9].

Аналіз наукових підходів до визначення стилю дає нам підстави розуміти його як сукупність індивідуальних особливостей поведінки особистості, що впливають на спосіб досягнення мети діяльності та обумовлюють своєрідність її виконання, дозволяють побачити індивідуальні та типові особливості особистості у взаємодії з іншими суб'єктами діяльності [6; 9, с. 122; 128; 157, с. 143].

Аналіз наукової літератури дозволив виділити сім функцій педагогічної діяльності: адаптаційну, корегувальну, розвиваючу, формуючу, комунікаційну, організаційну і перцептивну. Суть адаптаційної функції полягає в тому, що стиль усуває чи мінімізує невідповідність між умовами педагогічної діяльності та особистісними установками, рівнем знань, навичок і умінь викладача. Корегувальна функція передбачає удосконалення системи відносин викладача під впливом ситуаційних факторів. Розвиваюча функція забезпечує постійне удосконалення діяльності та особистості педагога, на основі чого розвивається його стиль. Формування звичок поведінки, особливостей сприйняття та оцінки інформації під час взаємодії педагога і студента. У процесі педагогічного спілкування між суб'єктами освітнього процесу проявляється комунікативна функція.

Формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВНЗ проходить під впливом таких факторів:

- індивідуальні властивості особистості педагога-початківця;
- соціальне середовище, у якому він працює;
- матеріально-технічне забезпечення навчального процесу у ВНЗ;
- умови педагогічної діяльності.

Властивості особистості викладача можна поділити на індивідуальні та змістовні. Індивідуальними є статево-вікові та індивідуально-психологічні властивості особистості. Вони визначають тільки процесуальне, а не змістовне в психічному розвитку [5, с. 9]. Задатки за своєю природою ближчі до індивідуальних властивостей особистості. Їхній вплив на формування стилю діяльності є таким же опосередкованим, як і вплив темпераменту.

Важливим фактором формування індивідуального стилю педагогічної діяльності є здібності викладача. Вони дозволяють викладачеві успішно засвоювати необхідні для педагогічної діяльності знання та вміння. Здібності розвиваються в діяльності й разом з тим деградує без неї. Їх розвиток починається в процесі навчання. Саме вони безпосередньо впливають на темпи формування педагогічної діяльності викладача ВНЗ.

Суттєвий вплив на формування стилю діяльності педагога мають і змістовні властивості особистості. Такими властивостями особистості є її спрямованість, досвід, особливості психічних процесів (хоча не можна стверджувати, що останні мають соціальну природу, так як деякі з них обумовлюються індивідуальними властивостями) [6; 7].

Фактори соціального середовища детермінують формування індивідуального стилю педагогічної діяльності незалежно від дій суб'єктів цього процесу. Усі види соціальної взаємодії викладача ВНЗ формують індивідуальну систему соціальних відносин викладача та обумовлюють якісні характеристики соціалізації його

особистості. Просторовість та емоційне забарвлення цих відносин ускладнює прогнозування поведінки.

Матеріально-технічне забезпечення навчального процесу у ВНЗ безпосередньо впливає на процесуальну сторону індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача, зокрема, передбачається, що викладач повинен засвоїти навички використання технічних засобів навчання, прагнути до використання та оволодіння сучасними інформаційними технологіями, вміти застосувати технічні засоби навчання на заняттях.

Іншим важливим фактором формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача є умови діяльності. Дослідження свідчать про те, що певний стиль педагогічної діяльності складається не тільки в окремих викладачів. Формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВНЗ відбувається в декілька етапів: вступний, аналітико-пошуковий, інтеграційний, утвердження стилю педагогічної діяльності ..

Теоретичний аналіз літературних джерел дозволяє виділити певні закономірності формування стилю педагогічної діяльності в період становлення викладача ВНЗ:

- більшість педагогів початківців намагаються спочатку самостійно вирішити ті чи інші проблеми та звертаються до більш досвідчених колег або керівництва кафедр чи факультетів тільки після невдачі;
- практика свідчить, що різні труднощі в педагогічній діяльності викладачів-початківців вирішуються шляхом спроб і помилок;
- при формуванні стилю педагогічної діяльності відбувається кількаразова переоцінка багатьох особистісних переконань, установок і цінностей викладача-початківця;

Основний принцип формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВНЗ в процесі його становлення сформулював Л. С. Виготський: «за допомогою інших ми стаємо самими собою. Особистість стає для себе тим, чим вона є в собі, через те, чим вона є для інших» [5].

Проведений теоретичний аналіз сутності, структури, факторів розвитку і функцій індивідуального стилю педагогічної діяльності дозволяє визначити основні *умови* його *формування* в процесі становлення викладача ВНЗ:

- урахування особистісних особливостей викладача в процесі формування педагогічно доцільного стилю діяльності;
- оптимізація формування стилю педагогічної діяльності в період становлення викладача на всіх рівнях цього процесу;
- самовдосконалення стилю педагогічної діяльності викладача;
- послідовне опанування педагогічною діяльністю;
- поступове підвищення вимог до викладача;
- тимчасове послаблення вимог під час засвоєння викладачем нових видів педагогічної діяльності;
- диференційована оцінка діяльності викладачів-початківців;
- цілеспрямована індивідуально-виховна робота;
- врахування наукових інтересів, ціннісних і моральних установок викладача;
- позитивна підтримка результатів діяльності викладачів-початківців;
- систематична оцінка професійного зростання викладачів на усіх рівнях взаємодії;
- визначення основних напрямків самовдосконалення викладачів на основі оцінки результатів роботи;
- заохочення самостійної діяльності викладача до науково дослідницької роботи;

– узагальнення отриманих результатів і впровадження їх у практику навчального процесу ВНЗ.

Відтак, сформувати індивідуальний стиль педагогічної діяльності викладача протягом оптимального часу можливо при забезпеченні певних психолого-педагогічних умов. Ми вважаємо, що вони мають важливе значення з огляду на такі причини:

– завдяки особистісним світоглядним і ціннісним установкам, особливостям реагування педагога на вплив зовнішнього середовища, особливостям мислення та інших індивідуальних якостей відбувається ефективна адаптація молодого викладача до вимог і умов педагогічної діяльності;

– саме індивідуально-психологічними особливостями обумовлена така важлива якість особистості викладача, як емоційно-вольова стійкість.

– індивідуальністю педагога обумовлене його ставлення до тих чи інших видів діяльності, що є складовими структури педагогічної діяльності;

– пристосування викладача-початківця до умов педагогічної діяльності відбувається дещо стихійно;

– професійний розвиток особистості викладача ВНЗ є процесом формування педагогічно значимих якостей, що складають цілісну структуру й обумовлюють особливості педагогічної діяльності індивідуально-психологічними властивостями.

При формуванні педагогічно доцільного індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВНЗ в процесі його становлення застосовують увесь арсенал методів виховання і навчання, визначених у педагогічній літературі.

Негативне підкріплення – це те, чого людина уникає. Негативне підкріплення відрізняється від покарання тим, що його використовують під час діяльності, а не після, тобто воно функціонує за принципом «тут і зараз». Використання негативного підкріплення повинне змінити, скорегувати поведінку людини і має різноманітні форми – від прямої вказівки на недолік до несхвального погляду.

При цьому важливо також враховувати період застосування негативного підкріплення [8, с. 2–15]. Підкріплення необхідно застосовувати тоді, коли є поведінка, дія. Якщо їх немає, то не може бути і підкріплення. Не менш важливою є і величина підкріплення. При цьому ми дотримувалися принципу «чим менше, тим краще», оскільки підкріплення було дієвішим у випадку, коли його будуть застосовувати нечасто.

При організації роботи з формування стилю педагогічної діяльності викладача ВНЗ необхідно знати, які якості особистості, що характеризують параметри стилю, доцільно формувати та удосконалювати. Так, наприклад, визначено, що для ефективної педагогічної діяльності найбільш прийнятним є сильний урівноважений тип нервової системи. Хоча така індивідуальна властивість є біологічно зумовленою, але її діагностика у молодих викладачів дозволяє більш якісно реалізовувати принцип індивідуального підходу щодо формування стилю педагогічної діяльності.

Позитивним для формування стилю діяльності педагога є прагнення до лідерства. При цьому викладач повинен бути чуйним до студентів, гнучким відповідно до обставин. Небажаними та шкідливими для педагогічної діяльності є демонстративність та екзальтованість.

Окремо, на нашу думку, варто зупинитись і на стилі спілкування, який безпосередньо впливає на формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача. Від моделі міжособистісних відносин викладача, від стилю спілкування зі студента-

ми, від конфліктності, самооцінки викладача, ставлення до успіхів своїх колег, ступеня ізоляції в педагогічному колективі залежить стиль діяльності викладача.

Психологічна наука визначає спілкування як специфічну форму діяльності і як самостійний процес взаємодії, необхідний для реалізації інших видів діяльності. Спілкування розглядається як найважливіша соціальна потреба й головний чинник формування особистості. «Спілкування в соціальній психології – складна взаємодія людей, в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також задовольняються потреби особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі, належності тощо. Спілкування – необхідна умова формування, існування і розвитку особистості» [6, с. 47].

Найбільш продуктивним є демократичний стиль спілкування. Проте найчастіше викладачі виявляють певний авторитаризм у спілкуванні або лібералізм, що заважає ефективному вирішенню педагогічних завдань. З огляду на те, що конструктивні конфлікти є двигуном будь-якої сумісної діяльності, можна стверджувати, що незначні конфлікти з принципових питань в діяльності педагога є корисними. Повна безконфліктність повинна насторожити керівництво. Постійна ж конфліктність з більшості питань свідчить про неконструктивне ставлення педагога до своєї роботи.

Самооцінка викладача в соціальній взаємодії є нормальною, коли педагог не завищує рівень домагань з однієї сторони, але і не занижує з іншої. Ставлення до успіхів своїх колег може визначатися прагненням до співробітництва, а це робить спільну педагогічну діяльність ефективною та позитивною в емоційному плані. Цілком припустимим є прагнення викладача до здорового суперництва. З іншої сторони, пристосованість і постійний компроміс свідчать про пасивну позицію в педагогічній взаємодії.

Одним з найважливіших проявів індивідуального стилю педагогічної діяльності є також техніка мовлення. Про загальну культуру педагога свідчать зовнішній вигляд, міміка і жести. Вони є одним із критеріїв оцінки викладача іншими. При цьому важливими є також постава викладача, доречність його жестів та вираз обличчя. Стиль носіння одягу може підкреслити ті чи інші якості педагога, що імпонують аудиторії. Отже, загальну культуру викладача можна оцінити за такою градацією: елегантний зовнішній вигляд, виразна міміка, жести; стандартний зовнішній вигляд, відсутність міміки і жестів; неохайний зовнішній вигляд, надмірна жестикуляція та неадекватна міміка.

Організаторські навички й уміння викладача ВНЗ виявляються в тому, як він формулює мету діяльності. Отже, індивідуальним стилем педагогічної діяльності викладача ВНЗ можна вважати складне особистісно-соціально-діяльнісне утворення, що не входить до структури діяльності, але надає їй індивідуальності та має важливе значення для сприйняття викладача суб'єктами навчального процесу.

Природа індивідуального стилю педагогічної діяльності має двосторонній характер. З однієї сторони, стиль обумовлений особливостями педагогічної діяльності, з іншого боку – особистісними якостями педагога. Оскільки стиль викладача детерміновано умовами педагогічної діяльності та особистісних якостей, він формується педагогічними засобами, що робить процес формування спрямованим, цілеспрямованим, керованим та систематичним.

Аналіз практичного стану підготовки викладачів ВНЗ до педагогічної діяльності свідчить, що основна увага в багатьох випадках зосереджується на процесуальній стороні навчання і виховання студентів. Викладачі-початківці основні зусилля спрямовують на вивчення керівних документів, особливості організації навчального процесу,

вимоги до окремих видів занять, порядок проведення заходів виховної роботи, в яких бере участь викладацький склад.

Формування індивідуального стилю діяльності викладача ВНЗ в процесі його становлення – це суперечливий і багатофакторний педагогічний процес розвитку особистісних якостей, звичок поведінки, ціннісних орієнтацій, мотиваційної сфери особистості, що найбільш адекватно забезпечують поєднання індивідуальності викладача та умов педагогічної діяльності у ВНЗ.

Аналіз наукової літератури, практики діяльності ВНЗ свідчать, що в процесі становлення викладачів можна сформувати у них індивідуальний педагогічно доцільний стиль діяльності, що підвищить ефективність навчального процесу.

Список літератури: 1. *Азарова Р.Е.* Психология общения. - М. 2002. 2. *Арет А. Я.* Очерки по теории самовоспитания. – Фрунзе: Прогрес, 1981. – 124с. 3. *Бодалёв А. А.* Психология о личности. – М.: МГУ, 1988. – 188 с. 4. *Бологова Е. И., Либин А. В.* О проявлении когнитивного стиля в проектировочной деятельности будущего учителя// Психологические условия формирования личности будущего учителя. М., 1988. 5. *Борисов О.Г.* Психология управления. - М. 2001. 6. *Брунер Дж.* Психология познания. М., 1977. 7. *Величковский Б. М.* Современная когнитивная психология. М. , 1982. 8. *Выготский Л.С.* Психология. - М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. 9. *Мерлин В. С.* Очерк интегрального исследования индивидуальности. М., 1986. 10. *Климов Е. А.* Индивидуальный стиль деятельности от типологических свойств нервной системы. - Казань. 1969

О.В Дараган

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Проаналізовано сутність, зміст і структуру стилю педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу.. Встановлено, що підвищення його ефективності можливе шляхом формування індивідуального стилю. Обґрунтовано сутність і структуру індивідуального стилю ВНЗ.

О.В Дараган

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОГО СТИЛЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Проанализировано сущность, содержание и структуру стиля педагогической деятельности преподавателя высшего учебного заведения.. Установлено, что повышение его эффективности возможно путем формирования индивидуального стиля. Обґрунтовано сущность и структуру индивидуального стиля вуз.

O. Daragan

**THEORETICAL BASES OF FORMING OF INDIVIDUAL STYLE OF
PEDAGOGICAL ACTIVITY OF TEACHER OF HIGHER EDUCATIONAL
ESTABLISHMENT**

Essence, maintenance and structure of style of pedagogical activity of teacher of higher educational establishment, is analysed.. It is set, that the increase of its efficiency is possible by forming of individual style. Ob”runtovano essence and structure of individual style institute of higher.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2010

УДК 378

*Дух Л.І.,
м. Харків, Україна*

**ЗНАЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ФОРМУВАННІ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ**

Подальший демократичний розвиток України потребує утвердження інституту громадянського суспільства як невід’ємної складової демократії, як основи для формування української еліти. Процес його становлення в Україні є складним і суперечливим, зародження та розвиток громадянського суспільства відбувається протягом тривалого періоду. Цей процес має багато закономірностей, спільних для багатьох країн, проте, кожний народ, розвиваючи громадянське суспільство, вносив щось особливе, характерне саме для нього. Нормативні документи визначають важливість усіх ланок суспільства у цьому процесі, важлива роль відводиться, зокрема, освіті, так Національна доктрина розвитку освіти (указ Президента України від 17.04.2002р.) визначає мету розвитку освіти, яка «полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України» (ст. 1), визначено, що освіта є рушійною силою розвитку громадянського суспільства «в умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової держави, демократичної політичної системи освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості. Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, культурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання» (ст.9), тобто, сучасної еліти нашого суспільства.

Питання сутності та розвитку громадянського суспільства у *своїх публікаціях* висвітлювали окрім зарубіжних авторів і українські досліджувачі В. Бебик, В. Мельниченко, В. Журавський, В. Горбатенко, С. Кириченко, О. Шумилов та інші, більшість авторів відзначають специфіку його формування в Україні. Окремі вчені, визначаючи сутність громадянського суспільства, відносять до нього систему недержавних відносин (А.П.Кочетков), інші — всі суспільні зв’язки, що виникають поза сферою політики (А.В.Одинцова, О.Самородний), а треті — сукупність виробничих відносин, що зв’язують громадян. Суттєвим є те, що громадянське суспільство має бути основою політичного життя, вносити в останнє демократичні риси і якості, сам дух